

DISKURS MURAKKAB VA KO‘P QATLAMLI HODISA

A‘zamova Gulasal Sodiq qizi

Farg‘ona davlat universiteti. f.f.b.f.d. (PhD) dotsent

gulasalazamova91@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-6852-5087

Annotatsiya: *Ushbu maqola diskursning murakkab va ko‘p qatlamli hodisa ekanligini turli sohalarda keng qo‘llanilishi hamda uning turlarini lingvistik tahlil mezonlari ko‘rsatilgan*

Kalit so‘zlar: *diskurs, tasniflash, siyosiy, pedagogik, legitimlash, imperative, ritorik, didaktik, fraza, pragmatik, gender, kontekst, allegoriya, metafor, diniy, stereotip, feministik, konnotatsion, semiotik, stilistik.*

Diskurs murakkab va ko‘p qatlamli hodisa bo‘lib, uning tahlili uchun uni turli shakllarda ajratish va tasniflash talab etiladi. Diskurs turlari ijtimoiy, madaniy, siyosiy va kasbiy kontekstlarga qarab farqlanadi. Har bir turdagi diskurs o‘ziga xos til birliklari, uslubiy vositalar, pragmatik strategiyalar va kommunikativ maqsadlar bilan ajralib turadi. Quyida zamonaviy lingvistikada keng qo‘llaniladigan asosiy diskurs turlari va ularning lingvistik tahlil mezonlari ko‘rsatilgan:

Siyosiy diskurs – ijtimoiy boshqaruv, hokimiyatni legitimlashtirish va ideologik qarashlarni uzatishga qaratilgan. Bu turdagi diskursda ritorik vositalar, emotsional so‘zlar, imperativ gaplar, “biz” va “ular” kabi qarama-qarshi strukturalar ko‘p uchraydi. Tahlil vositasi sifatida tanqidiy diskurs tahlili qo‘llaniladi.

Pedagogik (ta‘limiy) diskurs – o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi axborot uzatish va o‘rgatish jarayonida yuzaga keladi. Bu yerda ko‘proq savol-javob strukturalari, tushuntiruvchi gaplar, didaktik frazalar uchraydi. Pragmatik yondashuvlar, nutq aktlari nazariyasi qo‘llaniladi.

Ilmiy diskurs – obyektivlik, aniq terminologiya, passiv gaplar, ishonchli dalillar va havolalarga asoslanadi. Bu turdagi diskursda lingvistik analiz semantik va sintaktik darajalarda olib boriladi.

Diniy diskurs – e‘tiqod, axloq va ruhiy-ma‘naviy qadriyatlarni ifodalovchi tildan iborat. Bu yerda allegoriyalar, metaforalar, diniy terminlar, e‘tiqodiy formulalar keng ishlatiladi. Stilistik va semantik tahlil muhim rol o‘ynaydi.

Gender diskursi – erkak va ayollar o‘rtasidagi til farqlari, stereotiplar va ijtimoiy rollarni aks ettiradi. Feministik lingvistika, semantik anglash, konnotatsion tahlil vositalari orqali o‘rganiladi.

Reklama diskursi – tijorat maqsadiga qaratilgan bo‘lib, auditoriyaga psixologik ta‘sir ko‘rsatish uchun emotsional, ba‘zan manipulyativ til birliklaridan foydalaniladi. Semiotik va stilistik tahlillar qo‘llaniladi.

10-May, 2026-yil

Har bir diskurs turi o‘ziga xos til vositalari va tahlil usullariga ega. Kognitiv tilshunoslik bu turlarni konseptual tuzilmalar, freymlar va mental xaritalar asosida chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Diskurslarni turlarga ajratish til va tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglashga xizmat qiladi.

Diskurs tahlili yuzasidan olib borilgan, ilmiy tadqiqotlar til hodisasini kengroq – ijtimoiy, psixologik va kognitiv jarayonlar bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Har bir diskurs turi o‘zining kommunikativ maqsadi, ishtirokchilari, konteksti hamda til vositalari bilan farqlanadi. Shu bois diskursni tahlil qilish nafaqat lingvistik birliklarni aniqlash, balki nutq ortida turgan bilim tizimi, dunyoqarash va madaniy tajribani ham ochib berishga xizmat qiladi. Kognitiv tilshunoslik yondashuvi diskursni konseptual tuzilmalar, freymlar, skriptlar va mental xaritalar orqali izohlash imkonini beradi. Bu esa nutq jarayonida inson qanday fikrlashi, ma’lumotni qanday kategoriyalarga ajratishi va ma’noni qanday shakllantirishini tushunishga yordam beradi. Diskurslarning turlarga ajratilishi til va tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni aniqlash, kommunikativ strategiyalarni anglash hamda turli ijtimoiy guruhlarining nutqiy xulq-atvorini tadqiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, diskurs tahlili zamonaviy jamiyatda siyosiy nutq, ommaviy axborot vositalari matnlari, ilmiy va kundalik muloqot shakllarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Natijada tilning faqat grammatik tizim emas, balki ijtimoiy ongni shakllantiruvchi, ideologiyalarni ifodalovchi va madaniy qadriyatlarni uzatuvchi vosita ekanligi yanada yaqqol namoyon bo‘ladi. Demak, diskurs tahlili tilshunoslikning boshqa yo‘nalishlari bilan integratsiyada rivojlanib, til, tafakkur va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni tushuntirishda muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega ilmiy yo‘nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Дейк Т.А. Ван. Дискурс и власть: Релевантность идей и понятий. – Москва: Книжный дом, 2013. – С. 34.
2. Фуко М.. Археология знания. – Киев: Ника-Центр, 2018. – С. 78-85.
3. Деррида Ж.. О грамматологии. – Москва: АСТ, 2021. – С. 112.
4. Хабермас Ю.. Теория коммуникативного действия. – Москва: Весь Мир, 2016. – С. 50-55.
5. Бурдые П.. Социология социального пространства. – Москва: Институт экспериментальной социологии, 2007. – С. 130.
6. Chomsky N. Syntactic Structures. The Hague: Mouton.1957. – P. 52.
7. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge, MA: MIT Press. 1965. – P. 81.
8. Fillmore C. J.. The Case for Case // Universals in Linguistic Theory. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1968. – P. 1-88.
9. Fillmore C. J.. Frame Semantics // Linguistics in the Morning Calm. – Seoul: Hanshin, 1982. – P. 111-137.

10-May, 2026-yil

10. Fillmore C. J.. Frame Semantics and the Nature of Language // Annals of the New York Academy of Sciences, 1976. – P. 112.